

Poláková, Mariana

Úvod

In: Poláková, Mariana. *Vznik a vývoj satiry v římské literatuře*. Vydání první
Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 9-12

ISBN 978-80-210-8805-4; ISBN 978-80-210-8806-1 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137892>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ÚVOD

Satira je pojem, s nímž se běžně setkáváme. Máme o něm své povědomí, vzbuzuje v nás určité konotace i emoce. Na vysvětlení tohoto termínu však mnohdy nestačí pár slov, natož vět; je svým způsobem neuchopitelný. Výraz satira používáme většinou ve vztahu k uměleckým způsobům vyjádření, především k literatuře a filmu. Spíše než v substantivní podobě (satira) se v našich slovnících objevuje adjektivum satirický, ať už jako konkrétní popisné vyjádření (satirický román), či abstraktní výraz (satirická tendence).

Tato publikace, jejímž východiskem se stala má disertační práce, kterou jsem obhájila na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v roce 2016, se zabývá satirou jako žánrem, snaží se o její zařazení do literární hierarchie i o její vymezení. Satirický prvek, nádech, rys, tendence, satirické „něco“, zkratka satiričnost není hlavním předmětem práce, neboť je obsažena v mnoha dílech antické literatury. Z nich zmiňuji pouze ta, která jsou dávána do přímé souvislosti se satirou jako žánrem.

V této monografii pohlížím na satiru jako na žánr, jež každý vnímá a dokáže rozpoznat, při jehož definování však nastávají určité obtíže. Chtěla bych se pokusit určit, kdy tento žánr vznikl a jak se ve své počáteční fázi, kterou nazývám římskou satirou, rozvíjel. Lze satiru oprávněně nazývat žánrem, lze ji vůbec určit? A jaké znaky má dílo obsahovat, aby ho bylo možno označit jako satiru? To jsou otázky, na které hledám v této publikaci odpověď.

Děkuji svým pedagožkám, doc. PhDr. Daše Bartoňkové, CSc., za její laskavou pomoc a povzbuzení, doc. Mgr. Ireně Radové, Ph.D., za podporu při vydání této publikace, a především doc. Mgr. Katarině Petrovicové, Ph.D., za její cenné rady a připomínky. Mé poděkování za zejména administrativní pomoc patří mé kolegyni Mgr. Nině Jaškové, Ph.D. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině a všem ostatním, kteří mě v mém úsilí podporovali.

Koncepce

Badatelská veřejnost se začala otázkou satiry podrobněji zabývat až na počátku 20. století, kdy vyšly první články vztahující se k satíře jako žánru i první ucelená edice Luciliových zlomků.¹ V druhé polovině 20. století (zejména v 60., 70. a 80. letech) vznikly velké sborníky věnované satíře jako žánru, obsahující i články staršího data.² Konec 20. století s sebou přinesl další přelom na poli bádání o satíře. Tato literární kategorie se začala zkoumat z jiných pohledů – názory na ni se již neomezují na úzký okruh literární teorie, satira se zkoumá z hlediska společnosti, využití „satirických person“, použití humoru, zobrazování jídla či sexuality.³

-
- 1 C. *Lucilii Carminum Reliquiae. Bd. I-II.* 1904–1905. MARX, FREDERICUS [ed.]. Lipsiae: B. G. Teubner.
 GERHARD, G. A. 1918. Satura und Satyroi. *Philologus*, 75, s. 247–273.
 HENDRICKSON, G. L. 1911. Satura – the Genesis of a Literary Form. *Classical Philology*, 6, No 2, s. 129–143.
 HENDRICKSON, G. L. 1927. Satura tota nostra est. *Classical Philology*, 22, s. 46–60.
 INGERSOLL, J. W. D. 1912. Roman Satire: Its early name? *Classical Philology*, 7, s. 59–65.
 ULLMAN, B. L. 1913. Satura and Satire. *Classical Philology*, 8, s. 172–194.
 WEBB, ROBERT HENNING. 1912. On the Origin of Roman Satire. *Classical Philology*, 7, s. 177–189.
 WHEELER, ARTHUR LESLIE. 1912. Satura as Generic Term. *Classical Philology*, 7, s. 457–477.
- 2 ADAMIETZ, JOACHIM [ed.]. 1986. *Die römische Satire*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
 FABIAN, BERNHARD [ed.]. 1975. *SATVRA. Ein Kompendium moderner Studien zur Satire*. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
 KORZENIEWSKI, DIETMAR [ed.]. 1970. *Die römische Satire*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- V tomto období se objevily i velmi přínosné monografie:
- COFFEY, MICHAEL. 1976. *Roman Satire*. London – New York: Methuen and Co Ltd Barnes & Noble.
 DUFF, JOHN WIGHT. 1964. *Roman Satire: Its Outlook on Social Life*. Hamden, Connecticut: Archon.
 KNOCHE, ULRICH. 1971. *Die römische Satire*. Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.
 RAMAGE, EDWIN, S. – SIGSBEE, DAVID, L. – FREDERICKS, SIGMUND, C. 1974. *Roman Satirists and their Satire. The Fine Art of Criticism in Ancient Rome*. New Jersey: Noyes Press.
 ROOY, C. A. VAN. 1965. *Studies in Classical Satire and Related Literary Theory*. Leiden: E. J. Brill.
 RUDD, NIALL. 1986. *Themes in Roman Satire*. London: Duckworth.
 TERZAGHI, NICOLA. 1976. *Per la storia della satira*. Messina – Firenze: Casa editrice di G. D'Anna.
 WITKE, CHARLES. 1970. *Latin Satire. The Structure of Persuasion*. Leiden: E. J. Brill.
- 3 BRAUND, SUSANNA. 1992. *Roman Verse Satire*. Oxford: Oxford University Press.
 BRAUND, SUSANNA [ed.]. 1989. *Satire and Society in Ancient Rome*. Exeter: University Publications.
 BRAUND, SUSANNA. 1996. *The Roman Satirist and their Masks*. London: Duckworth.
 FREUDENBURG, KIRK. 2001. *Satires of Rome: Threatening Poses from Lucilius to Juvenal*. Cambridge: Cambridge University Press.
 FREUDENBURG, KIRK [ed.]. 2005. *The Cambridge Companion to Roman satire*. Cambridge: Cambridge University Press.
 HOOLEY, DANIEL. 2007. *Roman Satire*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
 KEANE, CATHERINE. 2006. *Figuring Genre in Roman Satire*. Oxford: Oxford University Press.
 PLAZA, MARIA. 2006. *The Function of Humour in Roman Verse Satire. Laughing and Lying*. Oxford: Oxford University Press.
 SCHLEGEL, CATHERINE M. 2005. *Satire and the Threat of Speech. Horace's Satires Book 1*. Madison: The University of Wisconsin Press.

V úvodní kapitole věnované literární teorii, resp. pojmu žánr, nastiňuji složitou problematiku zařazení satiry do literárního systému.

Druhá kapitola se zabývá terminologickou specifikací výrazu satira. Vymezuje jeho antické použití i moderní význam, a napomáhá tak v nesnadné orientaci ohledně používání termínu satira/*satura*. Tato kapitola vychází z citací antických pramenů s přihlédnutím k moderní literatuře.

Třetí část mapuje „předchůdce“ satiry, resp. literární formy, které jsou se satirou spojovány. Řecký svět reprezentuje jamb, stará komedie a helénistická literatura s množstvím děl vyznačujících se rozmanitostí, v nichž převažuje vliv Kallimacha a diatriby. Z římského prostředí zmiňuji, v souvislosti s proslulými útoky na rod Metellů, Naevia a představitele „rozmanité“ satiry Ennia a Pacuvia.

Bezpochyby prvním legitimním tvůrcem satiry jako žánru byl Lucilius, jemuž je věnována čtvrtá část monografie. Přibližuji v ní situaci v Římě ve druhé polovině 2. století př. n. l. V této době plné velkých změn a nepokojů vytvořil představitel vyšších vrstev Lucilius dílo, které nemělo opěvovat stát či národ římský, ani se vyrovnávat s přejatou řeckou kulturou. I když se jeho třicet knih satir dochovalo jen fragmentárně (je známo na 1300 zlomků), dá se z nich vyčíst, jaká témata a formy se v rané fázi satiry jako žánru vyskytují.

Poslední kapitola se zaměřuje na prověření hypotézy, že římská satira je svébytný literární žánr a objasňuje, čím se tato literární kategorie vyznačuje. Vymezuje termín římská satira v rámci diachronního vývoje žánru a zasazuje ho do tohoto kontextu, uvádí jeho zvláštnosti a specifické problémy, na něž se při jeho zkoumání opětovně naráží. Na základě analýzy a srovnání děl Lucilia, Horatia, Persia a Iuvenala jsou v této kapitole podrobně zkoumány tři dominantní znaky tohoto žánru: pestrost v tématech i formě, výrazná přítomnost osobnosti básníka (ať už bezprostřední, či, jak poukazují moderní přístupy, zprostředkovaná „satirickou personou“) a zaměření na společnost, potažmo čtenáře, které chce autor kritizovat, bavit či poučovat.

Ediční poznámka

Pro citování děl antických autorů použitých v této publikaci jsem využila databáze *Litterae ante portas* (FFMU Brno). Zkratky latinsky píšících autorů a jejich děl jsou uvedeny podle: *Thesaurus linguae Latinae*. 1900nn. Editus auctoritate et consilio academiarum quinque Germanicarum: Berolinensis; Gottingensis; Lipsiensis; Monacensis; Vindobonensis. Lipsiae: Teubner; a podle jeho elektronické verze *Thesaurus Linguae Latinae*. 2004. K. G. Saur, Munich – Thomas Technology Solutions, Inc., Horsham, PA: <<http://litterae.phil.muni.cz>>. Jména autorů, jejichž zkratky nebyly uvedeny v této encyklopedii, jsou ponechána v plném znění (Auctor incertus, Auctor incertus Mellicensis, Eumenius Augustodunensis, Gratianus,

Horatius Romus a Remigius Autissiodorensis). Enniovy, Pacuviovy a Luciliovy fragmenty jsou citovány podle edic (*Remains of Old Latin I – Ennius and Caecilius*. 1967. WARMINGTON, E. H. [ed.]. London: Heinemann. *Remains of Old Latin II – Livius Andronicus, Naevius, Pacuvius and Accius*. 1936. WARMINGTON, E. H. [ed.]. London: Heinemann. [*Lucilius:*] *Satiren*. KRENKEL, WERNER [ed.]. 1970. Leiden: E. J. Brill.). Za číselným označením zlomku uvádím písmeno odkazující k použité edici (W = Warmington, K = Krenkel). Pokud jsou dostupné české překlady pramenů, v nichž se vyskytují citované pasáže, snažila jsem se je, vzhledem ke srozumitelnosti, použít. Tyto překlady jsou v textu při prvním užití vždy důsledně citovány, při druhém a dalším výskytu uvádím pouze „Překlad“. Mnou přeložené pasáže jsou uvozeny slovy „Překlad autorky“. Co se týče překladu kanonických autorů římské satiry (Horatia, Persia, Iuvenala), použila jsem ve své práci dostupné překlady do českého jazyka, Luciliovy a Enniovy fragmenty jsou mou vlastní interpretací. Metrickou podobu úryvků jsem při přepisu zohledňovala pomocí lomítek pouze v latinských textech, v českém jazyce (byť je báseň přeložena metricky) jsem označení konce veršů záměrně vynechala. Odkazy na edice, sekundární literaturu aj. jsou v poznámkovém aparátu při první zmínce uváděny v plném znění, opakovaná citace je zkrácena (autor, rok a strana).

Jména antických autorů, místní názvy a další odborné termíny uvádím dle odborných publikací: CANFORA, LUCIANO. 2009. *Dějiny řecké literatury*. Překlad: kolektiv autorů pod vedením Dagmar Bartoňkové. Praha: Koniasch Latin Press; CONTE, GIAN BIAGO. 2003. *Dějiny římské literatury*. Překlad: kolektiv autorů pod vedením Dagmar Bartoňkové. Praha: Koniasch Latin Press. České i latinské názvy děl jsou v celé monografii psány kurzívou. Vzhledem k častému výskytu slova *satura* v této práci jsem se rozhodla je skloňovat, pokud se vyskytuje bez určujícího substantiva. Pokud se vyskytuje v nominativu, nebo je blíže určeno, píše ho kurzívou.